

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
śrīsītālakṣmaṇabharataśatrughnahanumatsamēta śrīrāmacandra
parabrahmaṇē namaḥ

śrīmadrāmāyaṇē vālmīkiyē ādikāvyē kiṣkindhākāṇḍē

॥ *ēkatrimśaḥ sargaḥ* ॥

This document has been prepared by

Sunder Kidāmbi

with the blessings of

śrī raṅgarāmānuja mahādēśikan

His Holiness śrīmad āṇḍavan śrīraṅgam

śrīḥ
śrīmatē rāmānujāya namaḥ
śrīmatē nigamāntamahādēśikāya namaḥ
śrīsītālakṣmaṇabharataśatruḡnahanumatsamēta śrīrāmacandra
parabrahmaṇē namaḥ

॥ ēkatrīṃśaḥ sargaḥ ॥

sugrīvaṃ prati lakṣmaṇasya kōpaḥ, śrīrāmēṇa tasya
sāntvanaṃ kiṣkindhādvāramupētya lakṣmaṇēna
sugrīvapārśvē'ṅgadasya prēṣaṇaṃ vānarāṇāṃ bhayaṃ
plakṣaprabhāvābhyāṃ sugrīvāya kartavyasyōpadēśāśca

sa kāmīnaṃ dīnamadīnasattvaṃ
śōkābhipannaṃ samudīrṇakōpam |
narēndrasūnurnaradēvaputraṃ
rāmānujaḥ pūrvajamityuvāca ॥ 4.31.1 ॥

na vānaraḥ sthāsyati sādhuṃrttē
na manyatē karmaphalānuṣaṅgān |
na bhōkṣyatē vānararājyalakṣmīṃ
tathā hi nātīkramatē'sya buddhiḥ ॥ 4.31.2 ॥

matikṣayād grāmyasukhēṣu sakta -
stava prasādāt pratīkārabuddhiḥ |
hatō'grajaṃ paśyatu vīra tasya
na rājyamēvaṃ viguṇasya dēyam ॥ 4.31.3 ॥

na dhārayē kōpamudīrṇavēgaṃ
 nihanmi sugrīvamasatyamadya |
 haripravīraiḥ saha vāliputrō
 narēndraputryā vicayaṃ karōtu || 4.31.4 ||

tamāttabāṇāsanamutpatantaṃ
 nivēditārthaṃ raṇacaṇḍakōpam |
 uvāca rāmaḥ paravīrahantā
 svavīkṣitaṃ sānunayaṃ ca vākyaṃ || 4.31.5 ||

nahi vai tvadvidhō lōkē
 pāpamēvaṃ samācarēt |
 kōpamāryēṇa yō hanti
 sa vīraḥ puruṣōttamaḥ || 4.31.6 ||

nēdamatra tvayā grāhyaṃ
 sādhuvr̥ttēna lakṣmaṇa |
 tāṃ prītimanuvartasva
 pūrvavr̥ttaṃ ca saṅgatam || 4.31.7 ||

sāmōpahitayā vācā
 rukṣāṇi parivarjayan |
 vaktumarhasi sugrīvaṃ
 vyatītaṃ kālaparyayē || 4.31.8 ||

sō'grajēnānuśiṣṭārthō
 yathāvat puruṣarṣabhaḥ |
 pravivēśa purī vīrō
 lakṣmaṇaḥ paravīrahā || 4.31.9 ||

tataḥ śubhamatiḥ prājñō
 bhrātuḥ priyahitē rataḥ |
 lakṣmaṇaḥ pratisaṃrabdhō
 jagāma bhavanaṃ kapēḥ || 4.31.10 ||

śakrabāṇāsanaprakhyam
 dhanuḥ kālāntakōpamam |
 pragṛhya giriśṛṅgābham
 mandaraḥ sānumāniva || 4.31.11 ||

yathōktakārī vacana -
 muttaram caiva sōttaram |
 bṛhaspatisamō buddhyā
 matvā rāmānujastadā || 4.31.12 ||

kāmakrōdhasamutthēna
 bhrātuḥ krōdhāgninā vṛtaḥ |
 prabhañjana ivāprītaḥ
 prayayau lakṣmaṇastataḥ || 4.31.13 ||

sālatālāśvakarṇāṃśca
 tarasā pātayan balāt |
 paryasyan girikūṭāni
 drumānanyāṃśca vēgitaḥ || 4.31.14 ||

śilāśca śakalīkurvan
 padbhyāṃ gaja ivāśugaḥ |
 dūramēkapadam tyaktvā
 yayau kāryavaśād drutam || 4.31.15 ||

tāmapaśyad balākīrṇāṃ
 harirājamahāpurīm |
 durgāmikṣvākuśārdūlah
 kiṣkindhāṃ girisaṅkaṭē || 4.31.16 ||

rōṣāt prasphuramāṇōṣṭhaḥ
 sugrīvaṃ prati lakṣmaṇaḥ |
 dadarśa vānarān bhīmān
 kiṣkindhāyāṃ bahiścarān || 4.31.17 ||

taṃ dṛṣṭvā vānarāḥ sarvē
 lakṣmaṇaṃ puruṣarṣabham |
 śailaśṛṅgāṇi śataśaḥ
 pravṛddhāṃśca mahīruhān |
 jagṛhuḥ kuñjarapṛakhyā
 vānarāḥ parvatāntarē || 4.31.18 ||

tān gṛhītapraharaṇān
 sarvān dṛṣṭvā tu lakṣmaṇaḥ |
 babhūva dviguṇaṃ kruddhō
 bahvindhana ivānalaḥ || 4.31.19 ||

taṃ tē bhayaparītāṅgā
 kṣubdhaṃ dṛṣṭvā plavaṅgamāḥ |
 kālamṛtyuyugāntābhaṃ
 śataśō vidrutā diśaḥ || 4.31.20 ||

tataḥ sugrīvabhavanaṃ
 praviśya haripuṅgavāḥ |

krōdhamāgamaṇaṃ caiva

lakṣmaṇasya nyavēdayan || 4.31.21 ||

tārayā sahitaḥ kāmī

saktaḥ kapivṛṣastadā |

na tēṣāṃ kapisimhānāṃ

śuśrāva vacanaṃ tadā || 4.31.22 ||

tataḥ sacivasandiṣṭā

harayō rōmaharṣaṇāḥ |

girikuñjaramēghābhā

nagarānniryayustadā || 4.31.23 ||

nakhadaṃṣṭrāyudhāḥ sarvē

vīrā vikṛtadarśanāḥ |

sarvē śārdūladaṃṣṭrāśca

sarvē vivṛtadarśanāḥ || 4.31.24 ||

daśanāgabalāḥ kēcit

kēcid daśaguṇōttarāḥ |

kēcinnāgasahasrasya

babhūvustulyavarcasaḥ || 4.31.25 ||

tatastaiḥ kapibhirvyāptāṃ

drumahastairmahābalaiḥ |

apaśyallakṣmaṇaḥ kruddhaḥ

kiṣkindhāṃ tāṃ durāsadām || 4.31.26 ||

tatastē harayaḥ sarvē

prākāraparikhāntarāt |

niṣkramyōdagrasattvāstu
tasthurāviṣkṛtaṃ tadā || 4.31.27 ||

sugrīvasya pramādaṃ ca
pūrvajasyārthamātmavān |
dṛṣṭvā krōdhavaśaṃ vīraḥ
punarēva jagāma saḥ || 4.31.28 ||

sa dīrghōṣṇamahōcchvāsaḥ
kōpasamraktalōcanaḥ |
babhūva naraśārdūlaḥ
sadhūma iva pāvakaḥ || 4.31.29 ||

bāṇaśalyasphurajjihvaḥ
sāyakāsanabhōgavān |
svatējōviṣasambhūtaḥ
pañcāsya iva pannagaḥ || 4.31.30 ||

taṃ dīptamiva kālāgniṃ
nāgēndramiva kōpitam |
samāsādyāṅgadastrāsād
viṣādamagamat param || 4.31.31 ||

sō'ṅgadaṃ rōṣatāmrākṣaḥ
sandidēśa mahāyaśāḥ |
sugrīvaḥ kathyatāṃ vatsa
mamāgamanamityuta || 4.31.32 ||

ēṣa rāmānujaḥ prāpta -
stvatsakāśamarindama |

bhrāturvyasanasantaptō

dvāri tiṣṭhati lakṣmaṇaḥ || 4.31.33 ||

tasya vākyam yadi ruciḥ

kriyatām sādhu vānara |

ityuktvā śīghramāgaccha

vatsa vākyamarindama || 4.31.34 ||

lakṣmaṇasya vacaḥ śrutvā

śōkāviṣṭō'ṅgadō'bravīt |

pituḥ samīpamāgamyā

saumitrirayamāgataḥ || 4.31.35 ||

athāṅgadastasya sutīvravācā

sambhrāntabhāvaḥ paridīnavaktraḥ |

nirgatya pūrvaṃ nṛpatēstarasvī

tatō rumāyāścaraṇau vavandē || 4.31.36 ||

saṅgrhya pādaḥ piturugratējā

jagrāha mātuh punarēva pādaḥ |

pādaḥ rumāyāśca nipīḍayitvā

nivēdayāmāsa tatastadartham || 4.31.37 ||

sa nidrāklāntasaṃvītō

vānarō na vibuddhavān |

babhūva madamattaśca

madanēna ca mōhitaḥ || 4.31.38 ||

tataḥ kilakilāṃ cakru -

rlakṣmaṇaṃ prēkṣya vānarāḥ |

prasādayantastaṃ kruddhaṃ
bhayamōhitacētasah || 4.31.39 ||

tē mahaughanibhaṃ dr̥ṣṭvā
vajrāśanisamasvanam |
siṃhanādaṃ samaṃ cakru -
rlakṣmaṇasya samīpataḥ || 4.31.40 ||

tēna śabdēna mahatā
pratyabudhyata vānarah |
madavihvalatāmrākṣō
vyākulaḥ sragvibhūṣaṇah || 4.31.41 ||

athāṅgadavacaḥ śrutvā
tēnaiva ca samāgatau |
mantriṇau vānarēndrasya
sammatōdāradarśanau || 4.31.42 ||

plakṣaścaiva prabhāvaśca
mantriṇāvarthadharmayōḥ |
vaktumuccāvacaṃ prāptaṃ
lakṣmaṇaṃ tau śaśaṃsatuh || 4.31.43 ||

prasādayitvā sugrīvaṃ
vacanaiḥ sārthaniścitaiḥ |
āsīnaṃ paryupāsīnau
yathā śakraṃ marutpatim || 4.31.44 ||

satyasandhau mahābhāgau
bhrātarau rāmalakṣmaṇau |

manuṣyabhāvaṃ samprāptau
rājyārḥau rājyadāyinau || 4.31.45 ||

tayōrēkō dhanuṣpāṇi -
rdvāri tiṣṭhati lakṣmaṇaḥ |
yasya bhītāḥ pravēpantō
nādān muñcanti vānarāḥ || 4.31.46 ||

sa ēṣa rāghavabhrātā
lakṣmaṇō vākyasārathiḥ |
vyavasāyarathaḥ prāpta -
stasya rāmasya śāsanāt || 4.31.47 ||

ayaṃ ca tanayō rājaṃ -
stārāyā dayitō'ṅgadaḥ |
lakṣmaṇēna sakāśaṃ tē
prēṣitastvarayānagha || 4.31.48 ||

sō'yaṃ rōṣaparītākṣō
dvāri tiṣṭhati vīryavān |
vānarān vānarapatē
cakṣuṣā nirdahanniva || 4.31.49 ||

tasya mūrdhnā praṇāmaṃ tvam
saputraḥ sahabāndhavaḥ |
gaccha śīghraṃ mahārāja
rōṣō hyadyōpaśāmyatām || 4.31.50 ||

yathā hi rāmō dharmātmā
tatkuruṣva samāhitaḥ |

rājanstiṣṭha svasamayē

bhava satyapraṭiśravaḥ || 4.31.51 ||

|| ityārṣē śrīmadrāmāyaṇē vālmikīyē ādikāvyē

kiṣkindhākāṇḍē ēkatrimśaḥ sargaḥ ||